

'המאבק הצמוד' להעפלה

מאת יהודה בן-צור

בסיום מלה"ע ה-II התברר שממשלת הלייבור הבריטית אינה מוכנה לבטל את גזירות 'הספר הלבן' שפורסם ב-1939. הנהגת הישוב, בראשותו של בן-גוריון, החליטה לחזק את המאבק הפוליטי במאבק מזויין ולצורך זה הוקמה 'תנועת המרי העברי' שהתבטאה בתיאום-על של פעילות שלוש המחתרות, 'ההגנה', 'אצ"ל' ו'לח"י'. הפעילות במסגרת זו נמשכה עד לפיגוע במרכז השלטון המנדטורי במלון 'דוד המלך' ביולי 1946 ע"י האצ"ל.

פעילות עליה ב' - ההעפלה בניהול המוסד לעליה ב', חודשה כבר ב-1944, לאחר כיבוש דרום איטליה. הספינה הראשונה, 'דלין' הגיעה ארצה באוגוסט 1945 ועד סוף השנה הצליחו 7 ספינות נוספות לפרוץ את הסגר הימי, שבשלב זה היה באחריות המשטרה הימית של ממשלת המנדט. המידע על היקף ההעפלה הביא להחלטת הממשלה הבריטית להטיל את האחריות למניעת ההעפלה על הצי הבריטי. למטרה זו הקים הצי כח מיוחד שנקרא 'The Palestine Patrol'¹.

אל מול עוצמת כח זה - שכלל בעיקר משחתות ונעזר במטוסי סיוור, תחנות מכ"ם (ראדאר), כוחות צבא ומשטרה לחסימת דרכי יציאה וגישה לבסיסי הפלי"ם² ולחופי ההורדה וסוכני מודיעין בארצות המוצא - ניצב הפלמ"ח-פלי"ם, חוד החנית של ארגון 'ההגנה'. ב-9 באוק' 1945, עוד לפני תחילת פעילות 'תנועת המרי העברי', שוחררו בפשיטה נועזת כול המעפילים שהיו כלואים באותה עת במחנה המעצר בעתלית, משום שהיה חשש לגירוש חלק מהם - יוצאי עיראק שנתפשו בגבול הצפון - בחזרה ל"מולדתם".

ב-2 בנובמבר 1945, במסגרת מבצע רב היקף של הפלמ"ח - ליל הרכבות - פגעה חולית חבלני הפלי"ם ב-2 ספינות משמר בריטיות בנמל חיפה³. 'החוליה' בפיקודו של יוחאי בן-נון, הוקמה אדהוק לצורכי מבצע זה, אך הצלחתה הלהיבה את דמיונם של מפקדי הפלמ"ח וע"כ הוחלט למנות את יוחאי כאחראי למבצעי החבלה הימית. ממקום מושבו בבסיס הפלי"ם בשדות-ים - קיסריה החל יוחאי לתכנן את הפעילות. ההתחלה הייתה דלת-אמצעים, אותם הטיב לתאר יוחאי: "...לא בגד גומי, לא סנפירים, לא מכשיר צלילה, לא שנורקל ולא סירה מהירה [למילוט]...".

לקראת כל מבצע "ליקט" יוחאי כמה חברי פלי"ם בהתאם לצורך ולזמינות האנשים. במהלך 1946 התמסד גרעין קבוע של כ-5-6 חברים, שעד מהרה זכה לכינוי 'החוליה'⁴. בסכמו את הפעילות בספר הפלמ"ח (1957), מצא יוחאי לנכון לציין את כל המשתתפים: "להעריך את מסירותם של חברי 'חוליה' - שלמה קמחי, משה [נחשון], איזי [רהב], גרשון [אגמון-קרלינסקי], גדעונצ'יק [רוזן], שאול [אורן-אהרונב], יוס'לה [דרור-הובר], אוסי [רביד-שמוקלר], ג'ינג'י [משה חדד], מיסו [אברבנאל], יהודה ["פרא"], יוס'קה [רום], גרבו [אליהו גלזר], יגאל [וייס], 'אסקימו' [יוסף בן אהרון], מאיר'קה [אברהם], 'וינקי' [חיים וינקלר], עוזי [שרון], אברום חן, פיודור [יונה?], בני [קרביץ], גדעון [ועדי], ו'גברוש' [גבריאל רפפורט] - אשר קשיות-ערפם, עוז רוחם, דבקותם במטרה ו"שיגעונם לדבר", אפשרו את ביצוע המשימות שהוו שורה של מבצעים רבי עלילה בתולדות ההעפלה והמאבק". (-) יוחאי בן-נון.

¹ 'הסיוור הפלסטיני' - הפעיל במהלך פעילותו עד 15 במאי 1948 למעלה מ-40 כלי שיט וצוותי האוניות אומנו לשמש כ'צוותי השתלטות' במתקני ה-Marines במלטה.

² לדוגמא, בקיבוץ 'שדות-ים' נערכו בשנת 1946 שלושה חיפושים, באחד מהם נעצרו כול הגברים לחודשיים.

³ ספינה שלישית נפגעה בנמל יפו ע"י חבלן הפלמ"ח.

⁴ לימים הפכה 'החוליה' ל'שיטת-13' הקומנדו הימי של חיל הים.

שלושה ימים לאחר תפיסת ספינת המעפילים השביעית, 'ברל כצנלסון' (שרוב מעפיליה הצליחו לרדת בחוף שפיים), הותקפו תחנות משטרת החופים בגבעת-אולגה וסידנא-עלי. להלן רשימת 13 הפעולות הקשורות לנושא ההעפלה, שבוצעו עד יולי 1947 ונדעו בשם, 'המאבק הצמוד':

שחרור המעפילים ממחנה עתלית.	9.10.45 .1
פיגוע ב- 3 ספינות משמר בנמלי חיפה ויפו (ב'ליל הרכבות').	2.11.45 .2
תקיפת משטרת החופים בגבעת- אולגה וסידני עלי.	25.11.45 .3
פיגוע נוסף במשטרת גבעת- אולגה.	20.1.46 .4
תקיפת ה"ראדאר" בחיפה.	21.2.46 .5
תקיפת המשטרה הניידת בכפר ויתקין.	22.2.46 .6
פיגוע באונית הגרוש Empire Heywood.	18.8.46 .7
פיגוע באונית הגרוש Empire Rival .	22.8.46 .8
פיגוע ב- 3 אסדות נחיתה וסירת משמר בנמל חיפה.	13.2.47 .9
פיגוע באונית הגרוש Ocean Vigour, במפרץ פמגוסטה.	2.4.47 .10
פיגוע חוזר באונית הגרוש Empire Rival בדרכה למצרים.	4.4.47 .11
תקיפת 2 מתקני מכ"ם (ראדאר) בחיפה.	21.7.47 .12
פיגוע באונית הגרוש Empire Life Guard .	23.7.47 .13

קורס מפקדי סירות – 5 לקראת היציאה לפוצץ את משטרת החוף "סידני עלי" כתגובה על תפיסת אונית ההעפלה "ברל כצנלסון" בחוף "שפיים"- נוב. 1945.

משמאל לימין :
 מוטקה בן פורת
 אביה שליף
 יוסקה רומנובסקי
 מאירקה אברהם
 יצחק סמוטריץ'
 יהושע הלוי
 אורח
 זאב פד
 ג'סן לויטן
 יונה פודור

בהתייחסה לשנת 1946 טוענת ההיסטוריונית אניטה שפירא כי: "הטיפול בעליה ב' [היתה] הפעילות המבצעית היחידה שנשארה לפליטה לאחר תום המאבק המזוין [וכי] מאז קיץ 1946 לא פעל עוד היישוב המאורגן פעולה של ממש נגד הבריטים. הפעולה האקטיבית היחידה הייתה התנגדות המעפילים להעברתם לאוניות-גירוש...". מהטבלה הנ"ל עולה בברור שלמעלה ממחצית הפעולות הממשיות הנ"ל בוצעו מאוגוסט 1946 עד יולי 1947⁵.

⁵ אניטה שפירא, 'גאל אלון, אביב חלדו', הוצאת הקבוץ המאוחד, 2004, עמ' 275-6. בתגובה לפנייתי אליה 8.5.05 השיבה המחברת: "אני מודה לך. אבדוק ואם צדקת ואם תהיה עוד מהדורה – אתקן". י. ב-צ.

היו גם כשלונות. הבולט ביניהם היה הנסיון לפגוע במשחתת בריטית בעת תדלוק ברציף הדלק בנמל חיפה. המוקש שהוטמן ע"י 'החוליה' בתחתית הרציף נתגלה ב-27.9.1946 ופורק. על מעשה זה נטען כי יגאל אלון פעל ללא אישור וננזף ע"י הפקוד העליון של 'ההגנה'⁶. הדעה הרווחת בקרב לוחמי 'החוליה' בדבר נסיבות הגילוי הינה, שמדובר בהלשנה ע"י גורם שלא היה מעוניין לפגוע בתקינות העבודה בנמל. ב-2002, פרסם היסטוריון הצי הבריטי את ספור המעשה, אך הוא אינו פותר את התעלומה משום שהוא מציג שתי דעות⁷: הראשונה, "מקומי... העביר את הידיעה למשטרה" והשנייה קושרת את הגילוי "לגניבת כבל באורך 900 ירד, שאירעה באותו זמן והביאה את מפקד שייטת המשחתות לשער, שחבלן שיסתתר ב'פאטריה' הטבועה עשוי להפעיל את המוקש". יוס'קה רום, חבר 'החוליה' שהשתתף בתכנון ובצוע הפעולה, פוסל את השערת מפקד השייטת הבריטי כ"קשקוש" וע"כ, נותרת בעינה הדעה בדבר ההלשנה של 'המקומי'.

עד מהרה התברר שתוצאת מה שנחשב לכשלון, הפך למעשה לנצחון. לדעת ההיסטוריון הבריטי גילוי המוקש "הביא להחלטה שעד שניתן יהיה להגביר את אבטחת הנמל, אוניות [הצי הבריטי] יתדלקו בפורט סעיד". ויתר על כן, לדבריו, האוניות: "נאלצו לנקוט אמצעי זהירות משמעותיים בעת עגינתן בנמל או במפרץ חיפה ואמצעים דומים היו דרושים גם בהיותן בנמלי קפריסין". עקיצות חבלני הפלי"ם, אילצו את הצי הבריטי להקדיש חלק ניכר ממאמציו להתגוננות.

הופעת אונית המעפילים 'כנסת ישראל' על 3,845 מעפיליה, הוותה בעיה לבריטים גם בעת הורדתם בפמגוסטה בנובמבר 1946. לדברי היסטוריון הצי הבריטי, השתתפו במבצע שלוש אוניות גירוש: "בתום היום הראשון, רק אונית תובלה אחת השלימה את ההורדה וע"כ היה צורך לנקוט אמצעי זהירות מיוחדים נגד האפשרות של תקיפת האוניות ע"י שחינים תת-מימיים במשך הלילה... הצורך לנקוט אמצעי זהירות כנגד חבלה תת-מימית, כאשר האוניות היו במימי או נמלי קפריסין, הומחש בשעות הבוקר המוקדמות של ה-3 באפריל 1947, כששחיין [יוס'לה דרוה] נראה ליד Ocean Vigour, שעגנה 2 מיל מפמגוסטה. נורו לעברו יריות... עם עלות השחר פיצוץ תת-מימי פער חור של 6X3 רגל בדופן ימין. אדם שהגיע לחוף נאסר [יוס'לה]. זו הייתה פעולת הפלי"ם, שנוהלה ממחנות המעצר בקפריסין בהם התנהלו אימונים צבאיים נמרצים...". יצוין שבאמצעות חברי הפלי"ם שניהלו את המחנות הוברח יוס'לה - שקרוב לוודאי היה צפוי לעונש מות - מהכלא למחנות ומשם בספינת דייג, ארצה.

יישום מדיניות גירוש המעפילים לקפריסין, בקיץ 1946, "הקפיץ" את המאבק המזוין בארץ ואת ההתנגדות למעצר על סיפוני האוניות - ובמקביל גם את המאבק הפוליטי - למדרגה יותר גבוהה. גם הופעתן של 'תשע הגדולות', האוניות שנרכשו בארה"ב ואוישו בעיקר ע"י מתנדבים יהודים מצפון-אמריקה [מח"ל], תרמה רבות ל"קפיצה" זו. גובהן של האוניות וה'מסה' של המעפילים, הוו מכשול של ממש למשחתות 'הנמוכות'. מאוג' 1946, הגבירה 'החוליה' את מאמצי הפיגוע ב'בטן הרכה' של הצי הבריטי - 'אוניות הגירוש' שהופעלו בקו חיפה-פמגוסטה. עד יולי 1947 נפגעו 4 מהאוניות, אחת מהן פעמיים. נמל חיפה חדל לשמש כ'נמל הבית' והצי הבריטי נאלץ להקדיש מאמצים ואמצעים רבים ל'הגנה עצמית' ברחבי הים התיכון.

ניתן לסכם שפעילות 'החוליה' בתוספת התנגדות המעפילים למעצר ולגירוש לקפריסין, התישה את הצי הבריטי וקרוב לוודאי השפיעה על מקבלי ההחלטות הבריטיים לסיים את המנדט הבריטי בארץ ישראל.

⁶ א. שפירא, עמ' 264.

⁷ Ninian Stewart, 'The Royal Navy and the Palestine Patrol', 2002. p' 37-8, 74.